

دستورالعمل استانداردسازی تعاریف و مفاهیم آماری

دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری
آبان ۱۴۰۱

به نام او که به شمارش همه موجودات آگاه است

فهرست مطالب

۳	مقدمه
۴	۱-پیشینه
۶	۲-محدوده واژه‌های مورد بررسی
۶	۲-۱- فهرست آمارهای رسمی
۶	۲-۲- سالنامه آماری کشور
۶	۲-۳- سرشماری ثبتی مبنا
۷	۳- گردش کار استانداردسازی تعاریف
۸	۴- ارکان و شرح وظایف کارگروه استانداردسازی
۹	۵- فرآیند تأیید واژه و تعریف آن
۱۰	۶- دوره زمانی بازنگری تعاریف

مقدمه

در هر نظام آماری وجود تعاریف و مفاهیم یکسان و شفاف با پشتوانه علمی کافی به طوری که تمام ارکان آن و کاربران آمار برداشت یکسانی از آن داشته باشند ضروری است و عدم وجود چنین ساختاری باعث سردرگمی و برداشت‌های متفاوت و متناقض از آمار و اطلاعات می‌شود. در همین راستا در مرکز آمار ایران به عنوان مرجع رسمی نظام آماری کشور با هدف یکسان‌سازی تعاریف و مفاهیم نظام آماری کشور، ساختاری طراحی و مستقر شده است که تمام تعاریف و مفاهیم مورد نیاز باید در این چهارچوب نهایی شوند.

در بند «و» از ماده ۳ قانون تأسیس مرکز آمار ایران، «تهیه تعاریف، تعیین مفاهیم، معیارها و طبقه‌بندی‌های آماری» به عهده این مرکز گذاشته شده و ماده ۸ همان قانون؛ وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی و شرکت‌های وابسته به دولت را ملزم به تبعیت از تعاریف و مفاهیم، روش‌ها، معیارها و طبقه‌بندی‌های مرکز آمار ایران کرده است. در همین راستا و بر اساس نیاز موجود در نظام آماری کشور، استانداردسازی تعاریف و مفاهیم در کارگروه‌هایی متشکل از متخصصان، با مدیریت دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری و محوریت گروه استانداردسازی تعاریف و طبقه‌بندی‌های آماری انجام می‌شود.

دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری همواره این فعالیت را بر اساس اصول و فرایندهای از پیش تعیین شده و مدون انجام داده است و در دوره‌های زمانی مختلف، بر اساس تغییرات ایجاد شده و نیازهای جدید مطرح شده در نظام آماری، تغییراتی در فرایندهای کاری خود ایجاد کرده است. این مجموعه برای ارائه جدیدترین فرایندهای کاری در زمینه استانداردسازی تعاریف و مفاهیم به عنوان راهنمایی برای اعضای نظام آماری به عنوان همکاران اصلی و مشارکت‌کنندگان مؤثر و مهم در این فرایند تدوین شده است.

دستورالعمل موجود همه جنبه‌های فعالیت «استانداردسازی تعاریف و مفاهیم آماری» از جمله محدوده و دامنه واژه‌ها و مفاهیمی که در فرایند قرار می‌گیرند، گردش کار، نحوه دریافت تاییدیه تعاریف و افرادی که لازم است تایید آنها دریافت شود، شرح داده شده است.

۱-پیشینه

مرکز آمار ایران از بدو تأسیس همواره برای یکسان کردن تعاریف و مفاهیم آماری تلاش کرده است اما با گسترش مشکلات ناشی از عدم استفاده از تعاریف و مفاهیم توسط دستگاه‌های مختلف تولیدکننده آمار در کشور، این مرکز فعالیت مذکور را از سال ۱۳۷۳ با جدیت بیش‌تری با عنوان «طرح استانداردسازی تعاریف و مفاهیم آماری» در دستور کار خود قرار داد. هدف نهایی طرح این بود که با بررسی مجموعه تعاریف و مفاهیم موجود برای هر متغیر آماری و با عنایت به تعاریف بین‌المللی و مصوبات قانونی در نهایت تنها یک تعریف که دارای جامعیت و مانعیت کافی باشد، به‌عنوان تعریف استاندارد تعیین شود. نیل به این هدف، مستلزم اجرای طرح در دو مرحله بود.

در مرحله اول، تمام تعاریف و مفاهیم آماری به‌کاررفته در طرح‌ها و گزارش‌های آماری ۲۷ وزارتخانه و سازمان دولتی عمده تولیدکننده آمار در کشور جمع‌آوری و با عنوان «فرهنگ تعاریف و مفاهیم آماری به‌کار رفته در طرح‌ها و گزارش‌های آماری» به صورت الفبایی در قالب ۱۰ جلد، ۵۴۰۰ صفحه و ۷۹۰۰ واژه در سال ۱۳۷۴ منتشر شد.

در مرحله دوم، واژه‌های آماری جمع‌آوری شده به بخش‌های مختلف فعالیت‌های اقتصادی تقسیم‌بندی شد و برای هر بخش یک گروه کاری از صاحب‌نظران مرکز آمار ایران و نمایندگان دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط تشکیل شد و طی جلسات متعدد کارشناسی، واژه‌های کلیدی هر بخش انتخاب و

با بررسی مجموعه تعاریف و مفاهیم جمع‌آوری شده و سایر مدارک، برای هر واژه، تعریف استاندارد ارائه شد و در کتابی با عنوان «تعاریف و مفاهیم استاندارد برای استفاده در طرح‌ها و گزارش‌های آماری» ویرایش یکم در سال ۱۳۷۹ منتشر شد.

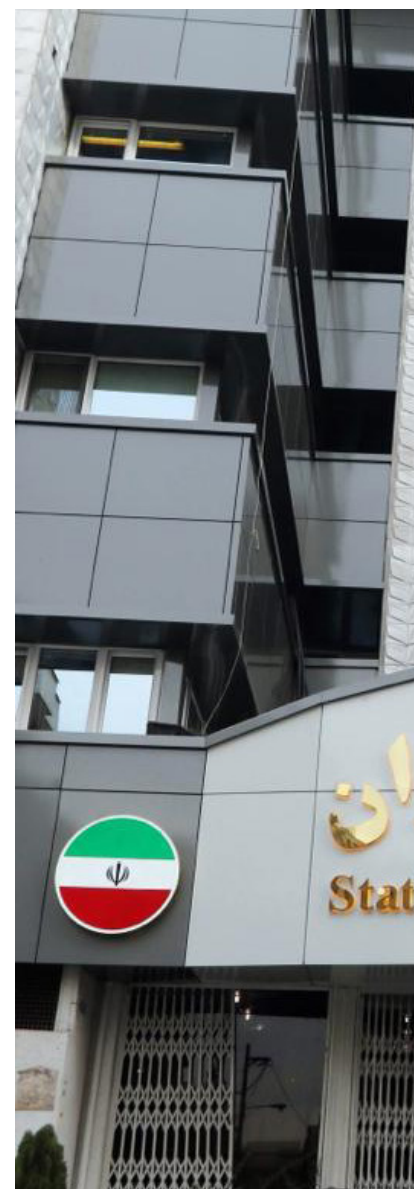
از سال ۱۳۸۰ با شروع طرح سامان‌دهی آمارهای ثبتی در دستگاه‌های اجرایی، استانداردسازی تعاریف و مفاهیم واژه‌های آماری اقلام ثبتی مصوب شورای عالی آمار آغاز شد که تا سال ۱۳۸۱ ادامه یافت. در سال ۱۳۸۲ با ایجاد دفتر «تعاریف و استانداردهای آماری» در تشکیلات مرکز، استانداردسازی تعاریف و مفاهیم از وظایف این دفتر قرار گرفت و فعالیت مذکور به‌صورت سازمان‌یافته و با انسجام بیش‌تری ادامه پیدا کرد و فرآیند استانداردسازی تعاریف در چارچوب نظام آماری کشور طراحی شد.

در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۹۳ نسخه به‌هنگام شده کتاب تعاریف و مفاهیم استاندارد آماری با عنوان‌های «تعاریف و مفاهیم استاندارد آماری- ویرایش دوم» و «تعاریف و مفاهیم استاندارد آماری برای استفاده در طرح‌ها و گزارش‌های آماری- ویرایش سوم» توسط مرکز آمار ایران منتشر شد.

از سال ۱۳۹۳ که سامانه تعاریف و مفاهیم در بستر درگاه ملی آمار به مرحله بهره‌برداری رسید با توجه به سیاست‌های اتخاذ شده مبنی بر عدم انتشار نسخه‌های فیزیکی نشریات تا حد امکان، چاپ جدیدی از نشریه تعاریف و مفاهیم منتشر نشده است و تمام تعاریف و مفاهیم استاندارد شده در این سامانه بارگذاری و در دسترس کاربران قرار داده شده است.

از سال ۱۳۹۷ این فعالیت با تمرکز بر استانداردسازی تعاریف و مفاهیم به‌کار رفته در فصل‌های سالنامه آماری کشور ادامه یافت.

در سال ۱۴۰۰ با توجه به رویکرد نوین مرکز آمار ایران مبنی بر طراحی آمارهای ثبتی مبنا و تثبیت مرجعیت خود در نظام ملی آماری و نیز تصویب تولید آمار بر اساس فهرست آمارهای رسمی در هر دستگاه، فعالیت استانداردسازی تعاریف و مفاهیم فهرست آمارهای رسمی نیز به موازات سالنامه آماری آغاز شد و تاکنون ادامه دارد.

۲- محدوده واژه‌های مورد بررسی

تعیین محدوده واژه‌هایی که باید در فعالیت استانداردسازی قرار گیرند، از موضوعات مهمی هست که همواره مدنظر مرکز آمار ایران و دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری بوده است. این محدوده شامل موارد زیر است:

۲-۱- فهرست آمارهای رسمی

یکی از موارد، تعاریف مربوط به آمارهای رسمی کشور است، تا قبل از سال ۱۳۹۹ که فهرست آمار رسمی تهیه و اطلاع‌رسانی نشده بود، تشخیص رسمی بودن آمارها مشکل بوده و بسته به نظرات کارشناسی متفاوت عمل شده است. با تصویب اولین فهرست آمارهای رسمی در شصت‌مین جلسه شورای عالی آمار مورخ ۱۴۰۰/۲/۶، حوزه دقیق شاخص‌ها و متغیرهای فهرست آمارهای رسمی برای هر سال مشخص شده است که دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری بر اساس وظایف قانونی خود سالانه اقدام به استانداردسازی تعاریف و مفاهیم واژه‌های مورد استفاده در شاخص‌ها و متغیرهای این فهرست می‌کند.

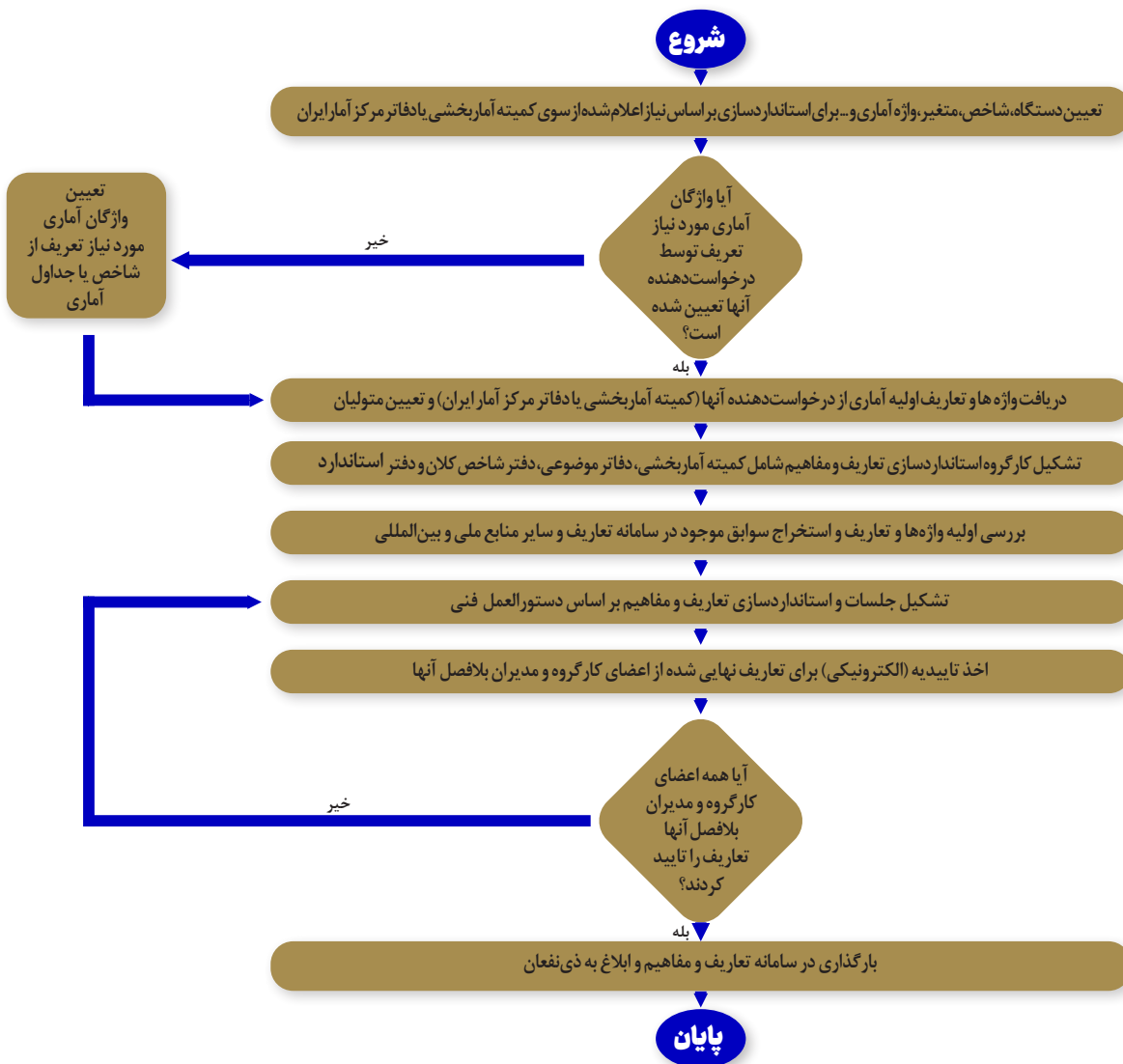
۲-۲- سالنامه آماری کشور

سالنامه آماری کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین نشریات آماری کشور که حاوی اطلاعات آماری موجود در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برای برنامه‌ریزی می‌باشد از سال ۱۳۴۵ به صورت سالانه تهیه و منتشر می‌شود. استانداردسازی تعاریف و مفاهیم مورد استفاده در آن نیز به عنوان یکی از فراداده‌های مهم و اساسی آن در برنامه کاری سالانه دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری بوده است.

۲-۳- سرشماری ثبتی مبنا

با توجه به مصوبه هیات وزیران بر سرشماری ثبتی - مبنا، واژه‌ها و مفاهیم مورد نیاز آن نیز در برنامه کاری قرار دارد.

۳- گردش کار استانداردسازی تعاریف

۴- ارکان و شرح وظایف کارگروه استانداردسازی

شرح وظایف	ارکان
- تشکیل کارگروه استانداردسازی - احصای واژه‌های مورد نیاز تعریف در فهرست آمار رسمی - دریافت واژه‌های مورد نیاز سالنامه برای استانداردسازی - بررسی اولیه واژه‌ها و تعاریف و استخراج سوابق موجود - تشکیل جلسات و بررسی و نهایی‌سازی تعاریف - درج فرم‌های تاییدیه تعاریف در سامانه تعاریف و دریافت تایید متولیان - درج تعاریف استاندارد در سامانه تعاریف	دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری
- ارسال تعاریف اولیه واژه‌های مورد نیاز اعلام شده از سوی دفتر استاندارد - شرکت در جلسات استانداردسازی (حضوری/ غیرحضوری) - تایید فرم‌های تاییدیه تعاریف نهایی شده در سامانه تعاریف	دفاتر موضوعی مرکز آمار ایران
- احصا و ارسال واژه‌های مورد نیاز سالنامه برای استانداردسازی - شرکت در جلسات استانداردسازی (حضوری/ غیرحضوری) - تایید فرم‌های تاییدیه تعاریف نهایی شده در سامانه تعاریف	دفتر شاخص کلان مرکز آمار ایران
- همکاری در خصوص احصای واژه‌های مورد نیاز تعریف در فهرست آمار رسمی - ارسال تعاریف اولیه واژه‌های احصا شده - شرکت در جلسات استانداردسازی (حضوری/ غیرحضوری) - تایید فرم‌های تاییدیه تعاریف نهایی شده در سامانه تعاریف	کمیته‌های آمار بخشی

۵- فرآیند تأیید واژه و تعریف آن

مرحله پایانی استانداردسازی تعاریف و مفاهیم آماری، امضای فرم‌های تأییدیه تعاریف نهایی شده است که در سال‌های گذشته این امر به صورت دستی انجام می‌شد و طی به‌روزرسانی سامانه تعاریف و مفاهیم، این امر به تأیید الکترونیکی تبدیل شده است. هدف از الکترونیکی کردن این فرآیند، بهینه‌سازی فعالیت و به حداقل رساندن زمان استانداردسازی و اطلاع‌رسانی استانداردها است. این اقدام، کار را برای مرکز آمار و دستگاه‌های اجرایی ساده‌تر کرده است.

جامعه هدف این فعالیت، تمام مدیران، معاونین، رؤسای گروه‌ها و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی و دفاتر مرکز آمار ایران هستند که در فرآیند استانداردسازی تعاریف و مفاهیم مشارکت داشته‌اند و به نوعی متولی ارائه آمار مربوط به آن تعریف محسوب می‌شوند.

افراد تأییدکننده تعاریف و مفاهیم نهایی شده بسته به حوزه مورد نظر (فهرست آمارهای رسمی یا سالنامه آماری کشور) متفاوت هستند که در جداول زیر به تفصیل شرح داده شده است:

حوزه فهرست آمارهای رسمی

تأییدکنندگان				
سازمان متولی	دفتر استاندارد	دفتر موضوعی مرکز	دفتر شاخص کلان مرکز	کمیته آمار بخشی
مرکز آمار	مدیرکل/معاون و رئیس گروه تعاریف	مدیرکل و معاون دفتر/ رئیس گروه	--	--
سایر دستگاه‌های اجرایی	مدیرکل/معاون و رئیس گروه تعاریف	مدیرکل و معاون دفتر/ رئیس گروه	--	دبیر کمیته آماربخشی و رئیس گروه/ کارشناس

حوزه سالنامه آماری کشور

تأییدکنندگان				
سازمان متولی	دفتر استاندارد	دفتر موضوعی مرکز	دفتر شاخص کلان مرکز	کمیته آمار بخشی
مرکز آمار	مدیرکل/معاون و رئیس گروه تعاریف	مدیرکل و معاون دفتر/ رئیس گروه	مدیرکل و رئیس گروه سالنامه	--
سایر دستگاه‌های اجرایی	مدیرکل/معاون و رئیس گروه تعاریف	مدیرکل و معاون دفتر/ رئیس گروه	مدیرکل و رئیس گروه سالنامه	دبیر کمیته آماربخشی و رئیس گروه/ کارشناس

۶- دورهٔ زمانی بازنگری تعاریف

از آنجا که سالنامه آماری کشور و فهرست آمارهای رسمی به صورت سالانه چاپ می‌شوند. دوره بازنگری واژه‌ها و تعاریف آنها نیز به صورت سالانه خواهد بود. هر سال اعلام‌های لازم از متولیان صورت می‌گیرد و در صورتی که نیاز به بازنگری داشته باشند در برنامه کاری قرار می‌گیرد. در صورتی که واژه‌ای در طول ۵ سال هیچ تغییری نکرده باشد، با وجود اینکه از نظر متولیان نیاز به بازنگری نداشته باشد، دفتر استانداردها و نظارت بر طرح‌های آماری آن را قدیمی تلقی کرده در برنامه کاری بازنگری قرار می‌دهد.

